

**ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

КОВАЛЬ МАРАТ ПЕТРОВИЧ

УДК 342.9:321.7(477)(048.3)

**ОСНОВИ ДОКТРИН АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА У
ДЕМОКРАТИЧНИХ ДЕРЖАВАХ: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ**

12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право;
інформаційне право»

Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2025

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

Робота підготовлена здобувачем самостійно.

Опоненти: доктор юридичних наук, доцент
ВАСИЛЕНКО ВІКТОР МИХАЙЛОВИЧ,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
перший проректор;

доктор юридичних наук, професор
КРИКУН ВЯЧЕСЛАВ ВІТАЛІЙОВИЧ,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін інституту
права та безпеки;

доктор юридичних наук, професор
ШОПІНА ІРИНА МИКОЛАЇВНА,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права і правоохоронної
діяльності.

Захист відбудеться 19 липня 2025 р. о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.884.04 в Одеському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 65014, місто Одеса, вул. Успенська, 1.

З дисертацією можна ознайомитись на офіційному сайті <https://oduvs.edu.ua/> та в науковій бібліотеці Одеського державного університету внутрішніх справ за адресою: 65014, місто Одеса, провулок Сабанський, 4.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В. Ковальова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Ефективне функціонування системи правосуддя є основою для подальшої розбудови України як демократичної, правової держави, адже воно забезпечує захист прав людини і є гарантією від свавільного втручання держави в їхнє життя. Особливо важливою є роль судових органів у розгляді публічно-правових спорів, які виникають між громадянами та представниками публічної влади, адже саме ці спори стосуються законності діяльності державних установ та дотримання ними принципів належного врядування.

Ефективність системи адміністративного судочинства є показником демократичного розвитку країни, оскільки демонструє реальний доступ до правосуддя та рівність усіх перед законом. У свою чергу, система судового захисту прав людини є також інструментом для вдосконалення діяльності державних інституцій, оскільки публічний контроль з боку суду зобов'язує органи влади діяти обґрунтовано, не перевищуючи свої повноваження.

За даними 2024 року на початок звітного періоду в Україні на розгляді місцевих адміністративних судів України перебувало 640 тис. справ. Близько 590 тис. справ розглянули окружні адміністративні суди. У 2024 році показник відсотка розгляду справ окружних адміністративних судів становив 91 %, що майже відповідає аналогічному показнику 2023 року (90 %). Такий показник відсотка розгляду справ упродовж двох звітних періодів поспіль свідчить про тенденцію до накопичення нерозглянутих справ і матеріалів в окружних адміністративних судах. Підвищений обсяг справ вказує на збільшення кількості публічно-правових спорів між громадянами та органами влади, що, в свою чергу, вказує на підвищену суспільну активність у захисті своїх прав, а також, можливо, на проблеми в діяльності державних органів, що ведуть до частіших звернень до суду. Це може розглядатись як фактор доцільності оптимізації процесів у судовій системі, *inter alia* у сфері адміністративного судочинства. Одним із чинників удосконалення адміністративного судочинства є ефективне застосування доктрин та доктринальних підходів, які закладають основи адміністративного судочинства. Компаративний підхід дозволяє дослідити доктрини різних демократичних країн, імплементація яких у національну правову систему підвищить ефективність адміністративного судочинства.

Окремі аспекти адміністративного судочинства, зокрема й окремі доктрини, що використовуються в адміністративному судочинстві, були предметом вивчення таких вчених як: В. Авер'янов, О. Бачеріков, Ю. Битяк, О. Бідей, А. Бондаренко, Л. Вдовиченко, І. Винокурова, В. Галунько, Є. Гетьман, К. Гетьман, В. Грохольський, А. Зеленов, В. Ільков, Д. Калаянов, В. Кампо,

О. Капинос, О. Капля, Н. Коваленко, М. Корнієнко, О. Коропатов, О. Крижановська, С. Куценко, В. Малихіна, А. Манжула, Р. Миронюк, О. Муза, В. Олашин, А. Пишна, В. Пчелін, К. Рудой, М. Смокович, О. Соколенко, В. Стефанюк, С. Тімченко, Т. Тур, Т. Фулей, Х. Ярмакі та ін.

Обране дослідження спрямоване на удосконалення національної правової доктрини та практики адміністративного судочинства через врахування міжнародного досвіду (що є перманентною проблематикою національної правової доктрини). За нашим переконанням, це підвищить рівень захисту прав особи та сприятиме зміцненню демократичних інститутів в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана в межах п. 16 Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019), напряму 2 Національної економічної стратегії на період до 2030 року (затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 року № 179), а також відповідно до тем наукових досліджень Одеського державного університету внутрішніх справ - загальноуніверситетської: «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (реєстраційний номер 0123U103538), факультетів: підготовки фахівців для органів досудового розслідування «Забезпечення прав і свобод особи в умовах транзитивного суспільства: сучасний вимір» (реєстраційний номер 0123U103760), підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності «Забезпечення прав, свобод і інтересів людини в сучасних умовах адміністративно-правовими засобами» (реєстраційний номер 0123U103596), «Євроінтеграційні тенденції захисту приватних інтересів у правоохоронній діяльності» (реєстраційний номер 0123U103596).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є висвітлення доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах через компаративний аспект та виокремлення напрямів удосконалення національного адміністративного судочинства.

Для досягнення цієї мети потрібно розв'язати наступні завдання:

- з'ясувати стан дослідження доктрин адміністративного судочинства (компаративний аспект) вітчизняною правничою наукою;
- визначити методологію дослідження доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах;
- розкрити пропедевтичні аспекти компаративного дослідження доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах;
- визначити поняття та сутність правової доктрини;
- провести дескрипцію принципів доктрини адміністративного судочинства;

- охарактеризувати понятійно-категоріальний апарат доктрини адміністративного судочинства;
- з'ясувати сутнісний аспект доктрини адміністративного судочинства;
- розкрити концепт і систему адміністративного судочинства в державах англо-американського типу правової системи;
- провести дескрипцію доктрин і принципів Європейського суду з прав людини у сфері адміністративного судочинства;
- висвітлити доктрини адміністративного судочинства в аспекті принципів права романо-германського типу правової системи;
- охарактеризувати доктрини адміністративного судочинства в державах романо-германського типу правової системи.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері адміністративного судочинства, а також наукові знання про адміністративне судочинство.

Предметом дослідження є основи доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах (компаративний аспект).

Методи дослідження. Багатоаспектність предмета гносеології обумовлює необхідність застосування цілісної системи методологічного інструментарію, що включає в себе: 1) принципи наукового пізнання: об'єктивність, а також всебічність та повнота, які забезпечують отримання достовірних даних щодо досліджуваного явища та дозволяють висвітлити усі його сутнісні аспекти; 2) логічні методи аналізу та синтезу; абстрагування, екстраполяції, індукції та дедукції, що роблять можливим отримання первинної інформації про предмет гносеології та її опрацювання, формулювання відповідних висновків, узагальнень тощо; 3) методологічних підходів. Принципи та методи наукового пізнання були основою методології при розв'язанні усіх завдань цієї роботи, на відміну від підходів.

Іманентність праву соціокультурності стало чинником використання широкого спектру методологічних інструментів, серед яких аксіологічний (розділи 2, 3 і 4), герменевтичний (розділи 3 і 4), історичний (розділи 2, 3 і 4), діяльнісний (розділи 3 і 4), системний (розділ 2) і порівняльний (розділи 3 і 4) підходи. Детальне визначення завдань, що були розв'язані за допомогою цих підходів, висвітлено у підрозділі 1.2. дослідження.

Гносеологія доктрин адміністративного судочинства ґрунтується на положеннях природної школи права, *inter alia* на принципах справедливості, прав людини та верховенства права. Такий підхід, який акцентує морально-етичну складову права, сприяє більш гуманному та справедливому здійсненню правосуддя. Саме в рамках природно-правової парадигми можливе ефективне функціонування адміністративної юстиції. Судова система, орієнтована на права людини, не лише реагує на порушення, а й запобігає їм, створюючи правові механізми протидії зловживанням влади. Природне право вимагає

поваги до гідності особистості. Судові процедури повинні бути гуманними, а судові рішення – враховувати особливості кожного конкретного випадку.

Емпіричну основу дослідження складають: рішення національних судів, у тому числі й Конституційного Суду України; рішення Європейського суду з прав людини, статистичні дані щодо суддівської діяльності та ін.

Наукова новизна отриманих результатів пояснюється тим, що дисертація є одним із перших комплексних досліджень, у якому системно висвітлюється компаративний вимір доктрини адміністративного судочинства у демократичних державах і в якому сформульовано низку нових положень, зокрема:

вперше:

- обґрунтовано особливості пропедевтичних засад компаративного вивчення доктрин адміністративної юстиції через необхідність використання бінарної класифікації за типом державно-правового режиму та за типом правової системи й урахування культурно-історичного контексту; функціонального аналізу; нормативно-правового регулювання; комплексного використання методологічного інструментарію; термінологічних відмінностей; культурної чутливості;

- надано авторське розуміння низки правових явищ з формулюванням дефініцій відповідних терміно-понять «методологія наукового пізнання», «правова доктрина» (теоретично обґрунтована, фундаментальна система ідей, принципів та концепцій авторитетних правників (*communis opinio doctorum*), якій іманентна нормативність та яка впливає на правотворчість і судову практику, а також динамічно розвивається), «доктрина адміністративного судочинства» (це фундаментальна, теоретично обґрунтована система ідей, принципів та концепцій, що відображають специфіку судочинства в адміністративних судах, впливаючи на тлумачення й застосування норм адміністративного права в судовій практиці та які спрямовані на забезпечення належного функціонування адміністративного судочинства), «принципи доктрини адміністративного судочинства» (сукупність основоположних ідей, що відображають теоретичні засади, на яких ґрунтується розуміння адміністративного судочинства і які відображають спрямування та зміст доктрини адміністративного судочинства) та ін.;

- визначено та надано структурно-сутнісну характеристику системи принципів доктрини адміністративного судочинства (теоретичної обґрунтованості положень доктрини; системності та цілісності; принципу динамізму та еволюції; принципу верховенства права; принципу забезпечення права на справедливий суд; пріоритету прав людини);

- здійснено опис понятійно-категоріального апарату доктрини адміністративного судочинства з виокремленням його функцій (когнітивної, системної, комунікативної, гносеологічної, гарантійної);

- встановлено, що зміст правових понять піддається впливу соціокультурних чинників, які виступають фактором необхідності переосмислення змісту таких понять і категорій як: верховенство права, законність, адміністративне судочинство, публічно-правовий спір, суб'єкт владних повноважень, права людини, свободи, законні інтереси, повноваження;

- обґрунтовано, що доктрини адміністративного судочинства за своїм сутнісним спрямуванням виступають фундаментом правового захисту громадян від незаконної (без)діяльності, рішень органів публічної влади, забезпечуючи баланс між індивідуальними правами та публічним інтересом з акцентом на властивості правової держави постійного дотримання вимог правовладдя, що *inter alia* обумовлює сприйняття правовладдя як квінтесенції доктрини адміністративного судочинства;

- напрацьовано низку змін до національного права з удосконалення адміністративного судочинства (розробка законодавчих механізмів щодо чіткого розмежування юрисдикцій, виконання міжнародних зобов'язань, удосконалення судового контролю за виконанням рішень судів, незалежності суддів та організаційно-матеріального забезпечення судів, широкого використання письмового провадження, цифровізації та впровадження електронного суду, використання штучного інтелекту, розвитку медіації тощо);

удосконалено:

- класифікацію наукових джерел, об'єктом гносеології яких є функціонування адміністративної юстиції в демократичних державах, з виокремленням робіт, предметом гносеології яких є: 1) організація функціонування судової системи загалом; 2) загальне розуміння, засади, доктрини адміністративного судочинства, його генеза та розвиток; 3) окремі аспекти здійснення адміністративного судочинства; 4) зарубіжний досвід функціонування адміністративного судочинства, порівняльно-правовий аналіз адміністративного судочинства;

- аргументацію особливостей методології правових явищ, фактором чого є соціокультурність права та методології адміністративного судочинства (з виокремленням пропедевтичної умови – вивчення в контексті *jus naturalle*);

- модель імплементаційного механізму практики Європейського суду з прав людини з визначенням координаційної ролі Верховного Суду;

дістали подальшого розвитку:

- положення про властивість державам загального права єдиної системи судочинства без виокремлення адміністративних судів (через послідовне втілення ідеї відсутності привілеїв для держави в судочинстві та принципу

рівності) та використання спеціалізованих інституцій для розгляду окремих адміністративних справ;

- ідеї про іманентність національним системам права, що складають континентальне право, кодифікованості законодавства, принципів законності, правової визначеності та непорушності прав людини, які є додатковим фактором забезпечення стабільності й передбачуваності правового регулювання.

Практичне значення отриманих результатів. Загальні положення дослідження, отримані висновки та обґрунтовані пропозиції можуть бути використані за такими напрямками:

– *науково-дослідна робота* – для наукових розробок проблемних аспектів окремих напрямів удосконалення адміністративного судочинства в Україні;

– *освітній процес* – для підготовки навчально-методичної літератури, зокрема підручників, навчальних посібників, навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій та ін.) з тематики адміністративного судочинства, включно з дисциплінами компаративного спрямування;

– *правозастосовна діяльність* – для удосконалення діяльності адміністративних судів;

– *правотворча діяльність* – для удосконалення законодавства, що регулює відносини у сфері адміністративного судочинства.

Особистий внесок. Результати дисертаційного дослідження отримані особисто. Вирішення завдань здійснено самостійно.

У наукових працях, опублікованих у співавторстві, особистий внесок полягає у наступному: 1) у статті «Human Rights and Features of their Protection in Conditions of War: International Legal Standards, Administrative, Constitutional and Criminal Aspects» проаналізовано адміністративно-правові аспекти захисту прав людини в умовах воєнного стану, систематизовано міжнародні правові стандарти та визначено особливості їх імплементації в національне законодавство; 2) у статті «Development of Administrative Proceedings in the Context of Economic Globalisation» досліджено вплив економічної глобалізації на розвиток адміністративного судочинства; 3) у статті «Protection and defense of human rights, freedoms and legitimate interests in Ukraine under martial law» проаналізовано обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану та їх відповідність конституційним принципам; 4) у статті «Role and implementation of legal principles in the context of digital legal regulation: comparative analysis of European Union (EU)» досліджено роль правових принципів у цифровому правовому регулюванні, визначено перспективи адаптації європейського досвіду в українському правовому полі; 5) у статті «Application of artificial intelligence in motivating court decisions: Legal Basis and Foreign Experience»

проаналізовано правові основи застосування штучного інтелекту в судовій діяльності, надано рекомендації щодо впровадження ІТ-технологій у судочинство в Україні; 6) у статті «State, structure and dynamics of economic crime in the penitentiary sphere of Ukraine» проаналізовано динаміку правопорушень та запропоновано заходи щодо їх запобігання (у контексті принципів правовладдя та дотримання прав і свобод людини).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації апробовано на: I науково-практичній онлайн-конференції «Актуальні питання юридичної науки та практики» (м. Київ, 23 квітня 2020 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки: матеріали» (м. Харків, 18-19 вересня 2020 р.), науково-практичній конференції «Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики» (м. Харків, 21 грудня 2021 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Запоріжжя, 21-22 травня 2021 р.), V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування виклики XXI століття» (м. Харків, 26 листопада 2021 р.), науково-практичній конференції «Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики» (м. Харків, 21 грудня 2021 р.), VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття» (м. Харків, 24 листопада 2023 р.), III науково-практичній конференції «Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє» (м. Харків, 9 грудня 2022 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (м. Одеса, Україна, 21-22 січня 2022 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 24-25 лютого 2023 р.), XV Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (м. Одеса, 22 березня 2023 р.), XI Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Стан та перспективи розвитку адміністративного права України» (м. Одеса, 24 жовтня 2024 р.), XVI Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (м. Одеса, 29 березня 2024 р.), III Всеукраїнській науковій конференції «Державно-правові засади формування безпекового середовища в Україні в умовах сучасних викликів» (м. Одеса, 18 грудня 2024 р.).

Публікації. Основні положення дисертації, опубліковані в 39 наукових працях, з яких: 3 – монографії (з яких 1 – одноосібна), 6 – статті у фахових виданнях, включених до наукометричних баз Scopus та Web of Science, 16 – у

виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук категорії «Б», 14 – тези доповідей.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, які включають одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (492 найменування на 48 сторінках), 2 додатків на 17 сторінках. Повний обсяг дисертації складає 481 сторінку, з яких основний текст – 394 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Вступна частина містить обґрунтування важливості обраної тематики, демонструє зв'язок дослідження з відповідними науковими програмами, планами та темами. У вступі сформульовано мету та завдання роботи, визначено об'єкт і предмет дослідження, описано застосовані методи дослідження. Розкрито наукову новизну отриманих результатів та їхнє практичне застосування, подано відомості про апробацію результатів дослідження, а також про висвітлення ключових положень і висновків дисертаційного дослідження у наукових публікаціях. Надано характеристику структури дисертаційної роботи.

Розділ 1. «Гносеологічні засади доктрин адміністративного судочинства у компаративному вимірі» містить три підрозділи.

У підрозділі 1.1. *«Стан дослідження доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах»* встановлено, що тематика адміністративного судочинства перманентно є об'єктом інтенції українських правників, водночас незавершеність судової реформи, реалізація вектору на приєднання до Європейського Союзу і необхідність удосконалення стану забезпечення свобод та прав людини є тими чинниками, що обумовлюють необхідність подальшого вивчення означеної проблематики та формування цілісної доктрини адміністративного судочинства, що має урахувати компаративний аспект. Останній дозволяє виявити різноманітність підходів та моделей організації та функціонування досліджуваного виду правосуддя.

Встановлено, що існує плюралізм моделей адміністративного судочинства в різних країнах, який відображає їхні історичні, політичні та правові традиції. У деяких країнах існують окремі адміністративні суди, в інших – адміністративні справи розглядаються в рамках загальних судів. У різних правових системах адміністративні суди можуть мати різні повноваження та компетенції, що впливає на ефективність та спеціалізацію судового захисту прав громадян. Окремі держави проводять реформи адміністративного судочинства з метою підвищення його ефективності, прозорості та незалежності, адаптації своїх систем адміністративного

судочинства відповідно до міжнародних стандартів та рекомендацій. Аналіз зарубіжного досвіду та порівняльні дослідження дозволяють виявити найкращі практики та інноваційні підходи, що можуть бути використані для реформування національних систем.

Обґрунтовано доцільність класифікації наукових джерел, що висвітлюють окремі аспекти адміністративного судочинства, виходячи з предмета дослідження, на: 1) наукові праці, предметом яких є організація функціонування судової системи загалом; 2) наукові праці, предметом яких є загальне розуміння, засади, доктрини адміністративного судочинства, його генеза та розвиток; 3) наукові праці, предметом яких є окремі аспекти здійснення адміністративного судочинства; 4) наукові праці, предметом яких є висвітлення зарубіжного досвіду функціонування адміністративного судочинства, порівняльно-правового аналізу адміністративного судочинства.

У підрозділі 1.2. *«Методологія дослідження доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах»* обґрунтовано розуміння методології наукового пізнання як системи теоретичних принципів, підходів і методів, що визначають засоби та способи досягнення об'єктивних, надійних і достовірних знань у наукових дослідженнях. При цьому методологію наукових досліджень слід відмежовувати від методики наукового пізнання, яка характеризує тактичний аспект гносеології.

Виокремлено та охарактеризовано ознаки методології наукового пізнання: 1) теоретичність (методологія базується на теоретичних принципах і підходах, що визначають загальні напрямки і рамки наукового пізнання. Вона забезпечує фундамент для розуміння і структурування процесу дослідження); 2) сукупність принципів, підходів та методів (методологія включає в себе різноманітні принципи, підходи та методи, які визначають конкретні способи збору, аналізу та інтерпретації даних, що забезпечує системний підхід до дослідження. Вона охоплює засоби (інструменти, техніки) наукового пізнання, що використовуються для досягнення поставлених цілей дослідження); 3) спрямованість на об'єктивність (однією з сутнісних ознак методології є прагнення до об'єктивності, що означає неупередженість і відтворюваність результатів дослідження); 4) надійність і достовірність (методологія має на меті забезпечити надійність і достовірність знань, отриманих у процесі наукового дослідження, що включає перевірку і підтвердження результатів); 5) систематизація знань (методологія передбачає систематизацію знань, тобто організацію та структурування інформації у такий спосіб, що робить її зрозумілою та корисною для подальшого використання та дослідження).

Встановлено, що методологія правових явищ (як явищ соціокультурних) має свої особливості, пов'язані з тим, що застосування визначеного переліку методологічних засобів не завжди призведе до отримання одних і тих же

результатів, особливо коли дослідники дотримуються різних типів розуміння права (наприклад, науковці в межах природного розуміння права та юридичного позитивізму, застосовуючи одні й ті ж методи і підходи можуть отримати різні висновки щодо обґрунтованості певного судового рішення, справедливості останнього тощо). Наголошено, що на відміну від природничих наук, де об'єктивність результатів досягається через контрольовані експерименти і повторюваність, у гуманітарних науках велика роль відводиться суб'єктивним інтерпретаціям дослідників. Культурні, історичні та соціальні контексти впливають на те, як дослідники інтерпретують дані та які висновки роблять.

Аргументовано, що дослідження адміністративного судочинства має здійснюватися виходячи з положень природного розуміння права та, відповідно, цінностей справедливості, прав людини, верховенства права та ін. Природне розуміння права, яке акцентує увагу на моральних та етичних основах правопорядку, створює передумови для більш гуманного та справедливого підходу до здійснення правосуддя. Саме в межах цього типу розуміння права і можливе ефективне функціонування адміністративної юстиції. Судова система, орієнтована на цінності прав людини, здатна не лише реагувати на порушення, але й запобігати їм, створюючи правові механізми для попередження зловживань з боку державних органів. Природне право вимагає поваги до людської гідності. Судові процедури мають бути гуманними, а судові рішення – враховувати людський вимір правових конфліктів.

Встановлено, що дослідження адміністративного судочинства вимагає використання широкого спектру методологічних інструментів, серед яких аксіологічний, герменевтичний, історичний, діяльнісний, системний і порівняльний підходи. Кожен з них доповнює інші, дозволяючи отримати більш глибоке розуміння цього процесу.

У підрозділі 1.3. *«Пропедевтичні аспекти компаративного дослідження доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах»* встановлено, що дослідження адміністративної юстиції в різних країнах дають важливу інформацію для розвитку національної правової системи. Вони дозволяють:

- розуміти загальні тенденції: порівнюючи різні підходи, можна виявити найкращі практики та зрозуміти процес їх формування, причини створення відповідної моделі тощо;
- встановлювати зв'язки: компаративний аналіз дозволяє зрозуміти як правова система, політика та суспільство впливають на судочинство;
- запозичувати досвід: отримані в процесі компаративного аналізу дані дозволяють адаптувати кращі рішення з інших країн до умов національної системи права.

Обґрунтовано, що при проведенні компаративного аналізу адміністративного судочинства в демократичних державах доцільно використовувати дві класифікації держав: за типом державно-правового режиму та за типом правової системи. Державно-правовий режим відображає способи організації та функціонування державної влади, а також її взаємодію з суспільством. Він впливає на політичну стабільність, економічний розвиток та загальний рівень правової культури в державі. Аналіз державно-правового режиму дозволяє зрозуміти, як забезпечуються права та свободи громадян, наскільки ефективною є система управління та які перспективи розвитку має країна. Тип правової системи відображає генезу та функціонування національного права, передбачаючи вимоги до юридичної практичної діяльності загалом та до правосуддя зокрема.

Акцентовано увагу на тому, що проведення порівняльно-правових досліджень в галузі адміністративного судочинства є складним і багатогранним процесом, який вимагає від дослідника глибоких знань як у галузі права, так і в галузі соціології, історії та політики (що обумовлено соціокультурною природою права та правових явищ). Враховуючи зазначені нами методологічні положення, можна отримати більш об'єктивні та всебічні результати дослідження. Важливо розуміти соціальний контекст та особливості національного права та національної системи права.

Розділ 2. «Структурно-функціональна характеристика доктрини як елементу правознавства (на основі доктрини адміністративного судочинства)» охоплює чотири підрозділи.

У підрозділі 2.1. *«Поняття та сутність правової доктрини»* висвітлюється правова доктрина як важливий інструмент розвитку правової системи, її недооцінка гальмує прогрес і може призвести до негативних наслідків, тому необхідно вживати активних заходів для зміцнення позицій правової доктрини в українській юридичній науці. Акцентовано увагу на тому, що в умовах, коли право сприймається суто як сукупність прескриптивних текстів, то не виникає необхідності у правничій науці, розвитку теорій права тощо. Юридичний позитивізм, зосереджений на формальних джерелах права, таких як закони і підзаконні нормативно-правові акти, фактично знецінює роль правової науки і доктрини. Підхід, що обмежується лише текстами законів, позбавляє правову систему гнучкості та адаптивності, які могли б бути досягнуті через застосування доктринальних положень, що призводить до надмірної формалізації права, де кожне питання потребує конкретного законодавчого врегулювання, замість того, щоб використовувати наукові підходи для тлумачення і розвитку правових норм. У таких умовах правова наука втрачає свою значущість, оскільки теоретичні дослідження і розробки не знаходять свого застосування у практиці. Відсутність інтеграції правової

доктрини у правозастосовну діяльність може призводити до ситуацій, коли правові норми не встигають за розвитком суспільних відносин, що створює прогалини і правову невизначеність. Таким чином, юридичний позитивізм, який акцентує увагу на вже існуючих нормативних актах, стримує розвиток права та його адаптацію до сучасних реалій.

Встановлено, що різноманітність підходів до оцінки правової доктрини є наслідком її багатогранної та динамічної природи. Відсутність єдиної методології дослідження, а також різноманітність ідейно-методологічних позицій науковців, зокрема і використання відповідного типу розуміння права, зумовлюють неоднозначність у тлумаченні та оцінці такого явища як правова доктрина. Правова доктрина – це не статична, а динамічна система, і вона не має чітко визначеної форми та не підлягає формальному затвердженню. Доктрина формується в результаті колективних зусиль правників, і судді відіграють важливу роль у формуванні правової доктрини. Вплив доктрини на правову систему є опосередкованим і проявляється поступово.

Запропоновано авторське розуміння правової доктрини як системної, теоретично обґрунтованої та фундаментальної сукупності ідей, принципів і концепцій, яка динамічно розвивається та впливає на правотворчість і судову практику, вона має нормативну спрямованість і виконує інтерпретаційну функцію, забезпечуючи тлумачення та застосування правових норм і тому авторитетність правової доктрини визначається визнанням її положень більшістю фахівців у відповідній галузі права, що надає їй вагомий вплив у правовій системі.

Аргументовано, що ця дефініція відображає комплексний характер правової доктрини, яка є теоретичною основою права (доктрина пояснює, чому право існує, які його функції і як воно розвивається), впливає на практику (доктрина використовується правниками для тлумачення прескриптивних текстів і вирішення конкретних правових спорів), є динамічною (доктрина постійно розвивається, щоб відповідати потребам суспільства), має авторитет (доктрина визнається правничою спільнотою, хоча *communis opinio doctorum* має і винятки).

Допустимість включення неформалізованих актів у систему юридичних регуляторів діяльності суб'єктів публічного адміністрування була підтверджена рішенням Конституційного Суду України, у якому було зазначено, що право не обмежується законодавством, а й включає інші соціальні регулятори. За авторською позицією, одним із різновидів таких неформалізованих актів у формі соціально-правових регуляторів є і правова доктрина, у зв'язку із чим її характеристика надається саме через призму висновків Конституційного Суду.

Виокремлено такі напрями впливу доктрини на судову практику: юридичне тлумачення (судді, розглядаючи справи, часто стикаються з

необхідністю тлумачити неоднозначні або нечіткі юридичні норми. Правова доктрина пропонує різні підходи до тлумачення, які можуть вплинути на висновки суду); заповнення прогалин у законодавстві (якщо закон не містить чіткої відповіді на поставлене питання, суддя може звернутися до правової доктрини, щоб знайти підстави для вирішення справи); формування правових прецедентів (рішення судів, ухвалені з урахуванням правової доктрини, можуть стати прецедентами для розгляду аналогічних справ у майбутньому); ефективність законодавства (судді, застосовуючи закон на практиці, можуть виявити його недоліки і запропонувати зміни. Ці пропозиції часто базуються на доктринальних положеннях).

У підрозділі 2.2 «Принципи доктрини адміністративного судочинства» комплексно осмислено доктрини адміністративного судочинства. Відзначено, що відсутність розвиненої доктрини стримує розвиток адміністративного судочинства в цілому і негативно впливає на якість правосуддя. Наголошено, що хоча доктрина адміністративного судочинства має багато спільного з іншими видами правових доктрин, вона має ряд специфічних особливостей, пов'язаних зі специфікою адміністративного процесу, доктрина адміністративного судочинства більш тісно пов'язана з конституційним правом, адміністративним правом та міжнародним правом прав людини, зокрема взаємозв'язок з конституційним правом є особливо тісним. Адміністративне судочинство є одним із механізмів реалізації конституційних прав і свобод людини, тому доктрина адміністративного судочинства має постійно орієнтуватися на конституційні норми, їх тлумачення і застосовування у конкретних справах.

Обґрунтовано, що принципи доктрини адміністративного судочинства відображають науковий підхід до тлумачення та розвитку адміністративного судочинства і є результатом теоретичних досліджень, дискусій і узагальнення практики, які утворюють науково-методологічний базис для цієї сфери права. Принципи адміністративного судочинства, натомість, є конкретними правилами, що безпосередньо регулюють діяльність адміністративних судів і визначають порядок розгляду публічно-правових спорів і переважно закріплені в законодавстві, зокрема в процесуальних кодексах, є обов'язковими для застосування всіма суб'єктами, які беруть участь у судочинстві.

Встановлено, що принципи доктрини адміністративного судочинства та принципи адміністративного судочинства є взаємопов'язаними, але водночас мають різні функції, джерела та сфери застосування. Перші слугують теоретичною основою та керівництвом для розробки та вдосконалення законодавства, тоді як другі визначають конкретні правила і процедури, що регулюють адміністративне судочинство на практиці.

Принципи доктрини адміністративного судочинства являють собою фундаментальні положення, концептуальні ідеї та теоретичні засади, які формують основу для розуміння, розвитку та функціонування адміністративного судочинства в національній правовій системі.

Серед принципів доктрини адміністративного судочинства запропоновано виокремити такі: принцип теоретичної обґрунтованості положень доктрини; принцип системності та цілісності; принцип динамізму та еволюції; принцип верховенства права; принцип забезпечення права на справедливий суд; принцип пріоритету прав людини.

У підрозділі 2.3. *«Понятійно-категоріальний апарат доктрини адміністративного судочинства»* встановлено, що складовою наукової доктрини є понятійно-категоріальний апарат. Поняття та категорії, що входять до складу понятійно-категоріального апарату доктрини адміністративного судочинства, не існують ізольовано, а утворюють взаємопов'язану систему. Принципи верховенства права, забезпечення права на справедливий суд та ін. впливають на зміст понять і є основоположними для функціонування всієї системи адміністративного судочинства.

Констатовано, що чинниками, які визначають важливу роль понятійно-категоріального апарату в структурі доктрини, виступають наступні: точність і однозначність: чітко визначені поняття та категорії забезпечують точне розуміння правових норм та інститутів, унеможливаючи неоднозначне тлумачення; системність: взаємопов'язані поняття створюють цілісну систему знань про адміністративне судочинство, що полегшує розуміння його механізмів; ефективність комунікації: спільна мова, заснована на чітких поняттях, сприяє ефективній комунікації між учасниками судового процесу, науковцями та законодавцями; розвиток науки: постійне уточнення та розвиток понятійного апарату стимулює наукові дослідження та сприяє поглибленню знань про адміністративне судочинство; забезпечення правової визначеності: чіткі поняття створюють основу для передбачуваності судових рішень та сприяють довірі до правової системи. При цьому, недосконалість понятійного апарату впливає на адміністративне судочинство наступним чином: неоднозначне тлумачення норм: нечіткі поняття можуть призводити до різних тлумачень одних і тих же норм різними суб'єктами правозастосування; суперечливі судові рішення: відсутність єдиного розуміння понять може призводити до прийняття суперечливих судових рішень; ускладнення процесуальної взаємодії: незрозумілі поняття ускладнюють спілкування між учасниками процесу та можуть призводити до непорозумінь; затягування судових процесів: необхідність з'ясування значення нечітких понять може призводити до затягування розгляду справ.

Аргументовано, що понятійно-категоріальний апарат не є статичним, він розвивається разом із еволюцією правової системи. У процесі адаптації українського законодавства до європейських стандартів відбувається переосмислення низки понять і категорій, зокрема прав людини, прав учасників правових відносин, законності, законних інтересів та ін. Крім того, розвиток адміністративного судочинства вимагає постійного аналізу та переосмислення основних понять для забезпечення їх відповідності сучасним викликам та потребам правової системи.

Понятійно-категоріальний апарат доктрини адміністративного судочинства є фундаментом, на якому будується розуміння цієї царини права, тому визначення понять та їх систематизація сприяють не лише теоретичному осмисленню адміністративного судочинства, але й підвищують якість правосуддя, забезпечуючи єдність судової практики та правову визначеність і його подальший розвиток є важливим завданням для української правничої науки та практики.

Аргументовано, що понятійно-категоріальний апарат виконує в адміністративному судочинстві важливу роль, яка визначається такими факторами: когнітивний: забезпечує точне розуміння правових явищ; системний: створює цілісну картину судового процесу; комунікативний: сприяє ефективному спілкуванню учасників процесу; гносеологічний: стимулює наукові дослідження; гарантійний: забезпечує правову визначеність і довіру до правової системи.

Семантика понять не є статичною, а піддається впливу соціокультурних чинників. Це особливо помітно на прикладі поняття «верховенство права», яке має різні інтерпретації в різних юридичних парадигмах.

У підрозділі 2.4. *«Загальна характеристика доктрини адміністративного судочинства: сутнісний аспект»* відзначено, що характеристика доктрини адміністративного судочинства в сутнісному аспекті дозволяє зрозуміти її важливість як основи правозастосовної практики у взаємовідносинах громадян із державою і охоплює ключові принципи, такі як верховенство права, змагальність, диспозитивність, офіційне з'ясування обставин справи, а також концепції, зокрема адміністративного розсуду та *actio popularis*. Вони спрямовані на забезпечення належного судового захисту прав і свобод громадян у відносинах з органами публічної влади, що є невід'ємною складовою правової держави.

Встановлено, що важливим елементом сучасної доктрини адміністративного судочинства є принцип відповідальності держави перед людиною. Цей принцип гарантує, що держава, як суб'єкт публічної влади, зобов'язана не тільки дотримуватися закону, але й нести відповідальність за свої дії та рішення, якщо вони порушують права та свободи громадян.

Адміністративне судочинство відіграє важливу роль у забезпеченні цього принципу, надаючи громадянам ефективний механізм захисту від неправомірних дій державних органів, що є основою для побудови довіри між державою та суспільством.

Особливість адміністративного судочинства полягає в тому, що, на відміну від інших галузей права, воно передбачає активну роль суду у дослідженні доказів, а також повному, об'єктивному та всебічному встановленні всіх обставин справи, у тому числі витребуванні доказів за власною ініціативою, що зумовлено специфікою публічних правовідносин, де сторони часто перебувають у нерівних умовах, і де суд виступає гарантом справедливості та дотримання закону.

Концепт *actio popularis* також займає важливе місце в доктрині адміністративного судочинства, дозволяючи захищати публічні інтереси навіть тим громадянам, чиї особисті права не були безпосередньо порушені. Цей інститут сприяє розвитку правової культури та громадянської відповідальності, дозволяючи кожному громадянину виступати на захист публічних інтересів у випадках, коли держава або органи влади діють всупереч суспільному інтересу, і тому саме у рамках адміністративного судочинства *actio popularis* забезпечує більш широкий доступ до правосуддя і підтримує функцію контролю над діями органів публічної влади з боку суспільства.

Загалом, доктрина адміністративного судочинства є динамічною системою, яка продовжує розвиватися, враховуючи зміни в суспільстві та правовому середовищі, та забезпечує ефективний судовий захист у сфері публічних правовідносин та сприяє утвердженню правової держави, де законність і справедливість залишаються невід'ємними критеріями діяльності всіх державних інститутів.

Розділ 3. «Доктрини адміністративної юстиції в системах, заснованих на судовому прецеденті» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1. *«Концепт і система адміністративного судочинства в державах системи загального права: загальна характеристика»* визначено, що загальне право становить собою систему, в якій основне джерело правових норм формується через судові рішення (прецеденти), а не через кодекси. Такий підхід виник у середньовічній Англії та забезпечив єдиний підхід до судових рішень завдяки послідовності у використанні прецедентів. Ця правова система включає також принципи права справедливості, що дають гнучкість для вирішення спорів на основі совісті та королівської милості. Особливістю є рівність перед законом усіх, включно з державними службовцями, що не допускає створення привілейованих умов для держави в судочинстві. В країнах загального права адміністративна юстиція розвивалася емпірично, часто без

створення окремих адміністративних судів, з акцентом на загальні суди для вирішення адміністративних спорів.

Узагальнено підходи до розуміння поняття адміністративної юстиції: 1) адміністративна юстиція як широкий спектр заходів: згідно з цим поглядом, адміністративна юстиція охоплює не лише судовий розгляд справ, а й позасудові процедури вирішення спорів, які здійснюються державними органами, тобто справедливість у публічно-правових відносинах може бути забезпечена як судами, так і адміністративними органами під час розгляду скарг громадян; 2) адміністративна юстиція як судова діяльність: цей підхід звужує поняття адміністративної юстиції до судового розгляду адміністративно-правових спорів, тобто адміністративна юстиція ототожнюється з адміністративним судочинством, яке здійснюється спеціалізованими судами; 3) адміністративна юстиція як діяльність спеціалізованих судів: згідно з цим поглядом, адміністративна юстиція пов'язана з наявністю спеціальних судів або судових підрозділів, які займаються розглядом адміністративних справ, тобто обов'язковою ознакою адміністративної юстиції є існування спеціалізованих органів судової влади.

Правова система Сполучених Штатів Америки, успадкувавши британську правову традицію, адаптувала загальне право до республіканської форми правління та федералізму. Суди у Сполучених Штатах мають центральну роль у формуванні правових норм через прецеденти, що забезпечує правову стабільність і гнучкість системи. Адміністративна юстиція в Америці інтегрована у виконавчу владу та представлена спеціалізованими трибуналами, комісіями й суддями з адміністративного права, що підкреслює унікальність американського підходу до розгляду адміністративних справ.

Канадська, австралійська та новозеландська правові системи сформувалися під впливом англійського загального права і базуються на принципі прецедентного права, за якого рішення вищих судів є обов'язковими для нижчих інстанцій. Однак ці країни поступово здобули законодавчу незалежність і створили власні правові системи. У кожній з цих систем забезпечується незалежність судів та пріоритет судового контролю за державними органами.

Аргументовано, що для ефективного функціонування елементів прецедентного права в Україні необхідне вдосконалення законодавства, що закріпило б механізми застосування судових прецедентів на національному рівні, а також розвиток інституцій, які б забезпечували систематизацію та поширення прецедентної практики, що може бути одним із факторів послідовності в розгляді аналогічних справ і підвищення передбачуваності судових рішень. Важливим кроком в цьому контексті є відновлення прийняття

постанов Пленуму Верховного Суду, які забезпечують стабільність і єдність судової практики, зменшуючи ризик суперечливих тлумачень.

Наступним інститутом, що потребує удосконалення в національному праві, є позасудові форми вирішення спорів, однією з яких є медіація. У справах, пов'язаних з публічно-правовими спорами, медіація має свої особливості. У випадках, коли сторони в адміністративних спорах вважають медіацію недоцільною, вони часто відмовляються від її проведення, оскільки прагнуть до чіткого судового рішення, особливо у справах, що стосуються публічних інтересів чи складних питань законодавства. Навіть коли медіація відбувається, сторони, зокрема представники державних органів, не завжди готові йти на компроміс через обмежені повноваження або ризик втрати принципової позиції. Для підвищення готовності до медіації запропоновано розглянути питання вдосконалення законодавства щодо консультацій для укладення мирових угод та надання інформації про переваги мирного врегулювання спорів.

У підрозділі 3.2. *«Доктрини і принципи Європейського суду з прав людини у сфері адміністративного судочинства»* встановлено, що доктрини, розроблені Європейським судом з прав людини, мають важливе значення для національних систем права, включно з українською, особливо в контексті адміністративного судочинства. Їхня інтеграція в національну правову систему дозволяє гарантувати відповідність принципам справедливого суду, що є ключовим у захисті прав людини. Зокрема, доктрина *margin of appreciation* надає судам можливість гнучко реагувати на особливості конкретних адміністративних спорів, зберігаючи баланс між загальними інтересами та правами індивідів. Таке застосування доктрин сприяє підвищенню довіри до національного правосуддя та забезпечує відповідність рішень національних судів стандартам Європейського суду з прав людини.

Проведено аналіз поняття «судова доктрина» з точки зору юридичної науки та практики адміністративного судочинства, виявлено закономірності та запропоновано визначення самого поняття. Встановлено, що судова доктрина виконує важливу роль у правозастосовній діяльності судів, зокрема, у таких випадках: заповнення прогалин у нормах матеріального права, з метою компенсації відсутності відповідних норми та забезпечення завершеності врегулювання спірних правовідносин; розроблення та прийняття нормативно-правових актів, з метою забезпечення теоретичної бази, що сприяє формулюванню норм права, які відповідають сучасним правовим принципам та стандартам; обґрунтування судових рішень, з метою забезпечення їх вмотивованості з урахуванням загальновизнаних соціально-правових регуляторів; безпосереднє регулювання суспільних відносин, з метою мінімізації відсутності або недосконалості норм чинного законодавства, що

регулюють відповідні правовідносини у випадках, де законодавство не надає чітких вказівок. Тобто, судова доктрина є невід'ємним елементом діяльності органів судової влади, сприяючи ефективному виконанню їхніх функцій та забезпеченню верховенства права.

Доведено, що розробка ефективного механізму адаптації та впровадження правових позицій Європейського суду з прав людини в адміністративне судочинство України є надзвичайно важливою для підвищення правової визначеності й справедливості. Відповідальність за його реалізацію доцільно покласти на Верховний Суд, який забезпечуватиме єдність судової практики шляхом регулярних оглядів, публікацій та створення зручних інструментів для доступу суддів до відповідних рішень.

Запровадження доктрин, таких як «плоди отруєного дерева», «*actio popularis*», «*jura novit curia*» та інших, що сприяють дотриманню принципів правовладдя, надасть адміністративному судочинству можливість інтегруватися в європейський правовий простір і сприяти гармонізації українського законодавства зі стандартами Ради Європи. Такий підхід сприятиме підвищенню правової культури, захисту прав громадян та забезпеченню об'єктивності й прозорості в адміністративних процесах, що, у свою чергу, дозволить вдосконалити законодавство, зробивши його більш чітким і відповідним вимогам сучасного правозастосування.

Імплементация європейських стандартів у національне законодавство є засобом гармонізації українського права з міжнародними правовими стандартами, забезпечуючи більш ефективний захист прав людини в адміністративних правовідносинах, підвищуючи рівень правової визначеності та передбачуваності, а також сприяючи дотриманню принципу пропорційності при втручанні державних органів у права та свободи особи. Завдяки цьому українська система адміністративного судочинства наближається до європейських стандартів, що сприяє підвищенню якості судових рішень та довіри громадян до адміністративних судів.

Виокремлено наступні доктрини, напрацьовані судом:

1) загальні: доктрина «права державної адміністрації»; доктрина правомірних сподівань (законні очікування, легітимні очікування) (*legitimate expectations*), сформована у практиці ЄСПЛ; доктрина позитивних зобов'язань держави (*positive obligations*), сформована у практиці ЄСПЛ; доктрина адміністративного розсуду; доктрина *Wednesbury unreasonableness* (прецедентна практика Великобританії визнає, що суди можуть визнати рішення адміністративного органу незаконним, якщо воно є настільки нерозумним, що жодна розумна особа в подібних обставинах не прийняла б таке рішення), сформована у практиці Верховного Суду Великобританії; доктрина *locus standi* (право на позов, право на ініціювання судового процесу),

сформована за часів Римської імперії; доктрина Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод як живого інструменту, сформована у практиці ЄСПЛ; доктрина «плодів отруйного дерева» (*fruit of the poisonous tree*), сформована у практиці Верховного Суду США, пізніше розвивалась у практиці ЄСПЛ; доктрина «проникнення за корпоративну вуаль» (*piercing the corporate veil*), сформована у країнах прецедентного права, зокрема Великобританії та США; доктрина *iura novit curia* (суд знає закон), сформована за часів Римської імперії; доктрина запобігання надмірному формалізму (*excessive formalism*), сформована у практиці ЄСПЛ; доктрина *in dubio pro tributario* (до платника з повагою, пріоритет із найбільш сприятливим для особи тлумаченням норми права), сформована за часів Римської імперії; доктрина *margin of appreciation* (простір обдумування, свобода розсуду), сформована у практиці ЄСПЛ. У юридичній літературі у зв'язку з дослідженням «*margin of appreciation*» виокремлюються три типи «поля розсуду держави», а саме «поле розсуду у балансуванні», «поле розсуду у виборі засобів» (виникає винятково за позитивних зобов'язань держави), «поле розсуду у встановленні меж права»; доктрина *res judicata* (вирішена справа, остаточність рішення суду, яке набрало законної сили), сформована за часів Римської імперії; доктрина «естопель» (англ. *Estoppel* позбавляти права заперечувати), сформована у країнах прецедентного права; доктрина *venire contra factum proprium* (заборона суперечливої поведінки) (в основі доктрини знаходиться принцип добросовісності), сформована за часів Римської імперії; доктрина *stare decisis* (стояти на вирішеному, обов'язок дотримуватись попередніх прецедентів), при цьому Євросуд при правозастосуванні не заперечує щодо відмови від таких прецедентів з метою захисту прав і свобод людини, сформована у країнах прецедентного права;

2) спеціальні: податкові доктрини – «угода по кроках» (*step transactions*), «зміст над формою» (*equity above the form*), «фактичне місце діяльності», «ділова мета» (*business purpose*), «добросовісність платника податку» (принцип розумної обачності платника податку), «одна рука», «фактичний власник», «економічна доцільність угоди», «доктрина податкових вигод», «реальність господарських операцій»); соціально економічні: доктрина *fair procedure* (правова процедура), сформована у практиці ЄСПЛ, доктрина *actio popularis* (позов на захист суспільних інтересів), сформована за часів Римської імперії.

Резюмовано, що тема судової доктрини сучасною науковою думкою в повній мірі не визначена та не вивчена, хоча дуже багато науковців вказане поняття застосовує чи використовує у своїх напрацюваннях, проте різні погляди науковців неможливо інтегрувати в чітке загальновизнане визначення з метою наступного судового правозастосування, що потребує подальшого дослідження з точки зору забезпечення саме єдності судової практики.

Розділ 4. «Адміністративне судочинство в державах системи континентального права» включає в себе два підрозділи.

У підрозділі 4.1. *«Доктрини адміністративного судочинства в аспекті принципів права романо-германського типу правової системи»* констатовано, що романо-германська правова система, завдяки своїм принципам, кодифікації та систематизації, сприяє стабільності та передбачуваності правового регулювання. Її основні принципи – законність, правова визначеність, рівність перед законом, справедливість, пропорційність, гуманізм та непорушність прав людини – забезпечують баланс між інтересами особи та держави.

Встановлено, що зближення з принципами загальної правової системи, зокрема в умовах глобалізації, сприяє формуванню єдиного правового простору, що забезпечує ефективний захист прав людини та універсальність правових стандартів на міжнародному рівні. Таке взаємопроникнення традицій дозволяє досягати кращої гармонізації у правовідносинах, сприяючи ефективному вирішенню національних та міжнародних спорів.

На основі аналізу національної практики та зарубіжного досвіду функціонування правової системи в межах принципів, зроблено висновок, що ефективне розмежування юрисдикцій і впровадження міжнародних стандартів є ключовими факторами для забезпечення належного функціонування адміністративного судочинства. В Україні відсутність чітких критеріїв для визначення підсудності адміністративних справ призводить до складнощів у правозастосуванні, знижує довіру до судової системи та ускладнює реалізацію права на справедливий суд. Запровадження єдиних принципів для розмежування юрисдикцій має бути фактором зменшення кількості спірних питань та покращення доступу до правосуддя.

Щодо проблем правозастосування констатовано, що в українському контексті спостерігається недостатня інтеграція міжнародних стандартів, ратифікованих Україною, у діяльність державних органів, зокрема органів виконавчої влади. Це особливо відчутно у сфері соціальних прав, що впливає на найбільш вразливі категорії громадян. Обґрунтовано, що розв'язання проблеми потребує розробки законодавчих механізмів, які б зобов'язували виконавчі органи враховувати міжнародні зобов'язання та надавати громадянам ефективний захист. Реалізація таких заходів дозволить підвищити рівень правового захисту, сприятиме забезпеченню верховенства права та посиленню довіри до державних інституцій.

Наголошено, що окремим напрямом удосконалення адміністративного судочинства має стати удосконалення інституту судового контролю за виконанням судових рішень.

У підрозділі 4.2. *«Доктрини адміністративного судочинства в державах системи континентального права: загальна характеристика»* узагальнюється

проведений аналіз й резюмується, що вдосконалення адміністративного судочинства в Україні вимагає комплексного підходу, який включає імплементацію кращих практик і міжнародних стандартів у сфері захисту права на справедливий суд. Важливими елементами такого вдосконалення є інтеграція процедурних гарантій, таких як незалежність суддів, відкритість процесу, дотримання розумних строків і змагальність сторін. Спрощення судових процедур, зокрема через розширене застосування письмового провадження, сприятиме підвищенню ефективності розгляду менш складних справ і зниженню навантаження на суди.

Аргументовано, що цифровізація судочинства й запровадження електронного суду сприяють покращенню доступу до правосуддя, забезпечуючи прозорість процесів і оптимізацію судової роботи. Водночас інноваційні технології, зокрема штучний інтелект, можуть забезпечити підвищення ефективності та об'єктивності судових процесів, за умов наявності відповідної правової та етичної бази для їх використання.

Обґрунтовано, що подальший розвиток адміністративного судочинства також потребує балансування між активною роллю суду у встановленні обставин справи та змагальністю сторін, що забезпечить належне дотримання процесуальних прав сторін та сприятиме об'єктивності судових рішень. Введення механізму компенсації збитків, завданих протиправними діями чи бездіяльністю адміністративних органів, надасть громадянам додаткові гарантії правового захисту.

Впровадження медіації в адміністративному судочинстві може стати важливим інструментом зменшення навантаження на суди та вирішення спорів із дотриманням інтересів обох сторін. Загалом, розвиток адміністративного судочинства в Україні має відбуватися на основі синтезу передового міжнародного досвіду та специфіки національної системи права, що забезпечить ефективний і справедливий захист прав громадян.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження компаративного виміру сутнісного аспекту адміністративного судочинства демократичних держав (з екстраполяцією на національне право) зроблено такі висновки:

1. Встановлено, що необхідність дослідження проблем основ доктрин адміністративного судочинства зумовлюється низкою факторів, серед яких ключовими є тривалість процесу реформування системи правосуддя, стратегічний курс на європейську інтеграцію та потреба в посиленні ефективності механізмів забезпечення прав людини. У контексті трансформаційних процесів, що відбуваються як в Україні, так і в глобальному

суспільстві, зокрема, інтеграції, уніфікації правових підходів і домінування правовладдя як цивілізаційного стандарту, зростає значення формування цілісної, концептуально обґрунтованої доктрини адміністративного судочинства. Наголошено, що розроблення такої доктрини має спиратися на компаративне дослідження, що поєднує критичний аналіз наукових джерел та практики функціонування адміністративної юстиції в демократичних правопорядках.

Запропоновано джерельну основу гносеології доктрин адміністративного судочинства класифікувати на наступні групи: загальнотеоретичні положення про організацію судової влади; фундаментальні засади, природа та етапи становлення адміністративного судочинства; специфіка реалізації адміністративного судочинства в окремих процесуальних аспектах; результати порівняльно-правового аналізу зарубіжних моделей адміністративної юстиції.

2. З'ясовано, що методологія наукового пізнання – це система теоретичних принципів, підходів і методів, що становить собою засоби та способи досягнення об'єктивних, надійних і достовірних знань у наукових дослідженнях. Вона відрізняється від методики наукового пізнання, яка охоплює тактичний аспект дослідження. Методологія правових явищ має свої особливості, обумовлені соціокультурною природою права та правових явищ, оскільки застосування однакових методологічних засобів може призвести до різних результатів, залежно від типів розуміння права, яких дотримуються дослідники.

Обґрунтовано, що дослідження адміністративного судочинства загалом та доктрин, що використовуються в такому судочинстві, має базуватися на природному розумінні права та цінностях справедливості, прав людини, верховенства права тощо. Це створює умови для гуманного і справедливого правосуддя, що не лише реагує на порушення, але й запобігає їм. Природне право вимагає поваги до людської гідності, що має відображатися у судових процедурах та рішеннях. Для глибокого розуміння доктрин адміністративного судочинства необхідно використовувати методологічний комплекс, що включає до свого складу аксіологічний, герменевтичний, історичний, діяльнісний, системний та порівняльний підходи.

3. Визначено, що компаративне дослідження адміністративної юстиції у демократичних державах сприяє розвитку національної правової системи шляхом виявлення спільних тенденцій та адаптації ефективних правових практик. Такий підхід дозволяє не лише ідентифікувати успішні моделі організації адміністративного судочинства, але й встановити структурно-функціональні зв'язки між окремими елементами національної системи права.

Обґрунтовано, що з метою належної систематизації зарубіжного досвіду дослідження здійснюється за двома ключовими класифікаційними критеріями –

типом державно-правового режиму та типом правової системи. Такий підхід уможлиблює глибше розуміння інституційної організації влади, домінуючих форм правового мислення та наявних механізмів забезпечення людських прав. Компаративний аналіз правових явищ, зокрема доктрин адміністративного судочинства, потребує врахування низки пропедевтичних чинників, зумовлених соціокультурною природою права: 1) культурно-історичного контексту функціонування правових інститутів; 2) функціонального аналізу їхньої ролі в системі публічного управління; 3) нормативно-правового регулювання на різних рівнях; 4) застосування комплексного методологічного інструментарію; 5) зважання на термінологічні та змістовні особливості; 6) дотримання принципів культурної чутливості в процесі правового порівняння.

4. З'ясовано, що правова доктрина є рушійною силою розвитку правової системи, проте її роль часто недооцінюється. Факторами плюралізму підходів до розуміння правової доктрини є її складна природа та відсутність єдиної методології дослідження. Правова доктрина формується в результаті колективних зусиль правників (*communis opinio doctorum*) і постійно розвивається, не маючи чітко визначеної форми. Авторитетність правової доктрини визначається визнанням її положень більшістю фахівців у відповідній галузі права. Важливу роль у формуванні правової доктрини відіграють судді, впливаючи на її розвиток через свою практику.

Запропоновано авторське розуміння правової доктрини як системи ідей, принципів та концепцій, що впливає на правотворчість і судову практику, забезпечуючи тлумачення та застосування правових норм. Правова доктрина є теоретичною основою права, впливає на практику, є динамічною та має авторитет в юридичній спільноті. Під правовою доктриною слід розуміти теоретично обґрунтовану, фундаментальну систему ідей, принципів та концепцій авторитетних правників (*communis opinio doctorum*), яким іманентна нормативність та яка впливає на правотворчість і судову практику, а також динамічно розвивається.

5. Обґрунтовано авторські дефініції низки понять:

Доктрина адміністративного судочинства – це фундаментальна, теоретично обґрунтована система ідей, принципів та концепцій, що відображають специфіку судочинства в адміністративних судах, впливаючи на тлумачення й застосування норм адміністративного права в судовій практиці, та які спрямовані на забезпечення належного функціонування адміністративного судочинства.

Принципи доктрини адміністративного судочинства – це сукупність основоположних ідей, що відображають теоретичні засади, на яких ґрунтується розуміння адміністративного судочинства і які відображають спрямування та зміст доктрини адміністративного судочинства.

Принципи доктрини відображають теоретичний базис адміністративного судочинства, формуючи науковий підхід до його розуміння та розвитку. На відміну від них, принципи адміністративного судочинства є конкретними правилами, що регулюють судовий процес у публічно-правових спорах. Ці дві групи принципів взаємопов'язані, але мають різні функції: одні забезпечують теоретичну основу адміністративного судочинства, інші – практичну основу.

Систему принципів доктрини адміністративного судочинства складають такі принципи: теоретичної обґрунтованості положень доктрини; системності та цілісності; принцип динамізму та еволюції; принцип верховенства права; принцип забезпечення права на справедливий суд; пріоритету прав людини. Вони служать орієнтирами для наукових досліджень, розробки законодавства, судової практики, маючи нормативний вплив та відображаючи основні цінності суспільства. Не зважаючи на зміни в соціальних та політичних умовах, ці принципи залишаються основою стабільності правопорядку.

6. Понятійно-категоріальний апарат є ключовою складовою наукової доктрини, що охоплює взаємопов'язані поняття та категорії. У доктрині адміністративного судочинства поняття та категорії не існують ізольовано, а утворюють систему, яку формують принципи верховенства права та забезпечення права на справедливий суд та ін.

Доведено, що значення понятійно-категоріального апарату в адміністративному судочинстві обумовлюється такими факторами (які, у свою чергу, зумовлені характеристиками, що іманентні понятійно-категоріальному апарату): когнітивний: забезпечує точне розуміння правових явищ; системний: створює цілісну картину судового процесу; комунікативний: сприяє ефективному спілкуванню учасників процесу; гносеологічний: стимулює наукові дослідження; гарантійний: забезпечує правову визначеність і довіру до правової системи.

7. Доведено, що понятійно-категоріальний апарат адміністративного судочинства не є сталою конструкцією, а динамічно еволюціонує відповідно до змін у правовій системі та суспільних трансформаціях. Зміст правових понять формується під впливом соціокультурних чинників, які зумовлюють необхідність їхнього постійного переосмислення. Особливої уваги вимагає переосмислення таких ключових категорій, як правовладдя (верховенство права), законність, адміністративне судочинство, публічно-правовий спір, суб'єкт владних повноважень, права людини, свободи, законні інтереси, повноваження.

Процес адаптації українського законодавства до стандартів права Європейського Союзу детермінує потребу уточнення змісту зазначених понять, що, у свою чергу, сприяє доктринальному й практичному вдосконаленню інститутів адміністративного судочинства. Еволюція понятійно-категоріального

апарату правової системи є передумовою її відповідності сучасним викликам і важливим чинником забезпечення якісного, ефективного та орієнтованого на людину правосуддя.

8. Запропоновано розглядати доктрини адміністративного судочинства за своїм сутнісним спрямуванням як фундамент правового захисту громадян від незаконної (без)діяльності, рішень органів публічної влади, забезпечуючи баланс між індивідуальними правами та публічним інтересом. Адміністративному процесу в правовій державі властивою є постійна реалізація вимог правовладдя, що обумовлює і сприйняття правовладдя як квінтесенцію доктрини адміністративного судочинства.

Передумовою для розвитку та ефективного втілення положень доктрини адміністративного судочинства є визнання та реалізація у публічно-правових відносинах конституційного принципу відповідальності держави перед людиною, який є гарантом того, що держава несе відповідальність за свої дії, що порушують права людини. При цьому, обов'язок забезпечення прав людини є чинником визнання необхідності поєднання вимог принципів змагальності, диспозитивності з активною роллю суду в адміністративному судочинстві задля забезпечення ефективного захисту прав громадян, особливо у справах, що мають суспільний інтерес.

Складовими частинами сучасної доктрини адміністративного судочинства, що відображають її сутність, є концепти дискреційних повноважень (є інструментом публічного управління, однак його застосування підлягає судовому контролю на предмет дотримання закону і вимог правовладдя) і *actio popularis* (є інструментом прямої демократії, що дозволяє громадянам брати участь у захисті публічних інтересів і сприяє підвищенню рівня правової активності).

9. Встановлено, що відсутність привілеїв для держави в судочинстві є невід'ємною частиною принципу рівності всіх перед законом. В країнах загального права адміністративна юстиція розвивалася емпіричним шляхом, без створення спеціалізованих адміністративних судів. Загальні суди традиційно розглядали також і адміністративні спори. На відміну від інших правових систем, американська адміністративна юстиція має чітко виражений індивідуальний характер. Її особливістю є тісна взаємодія з виконавчою владою та використання спеціалізованих органів для розгляду адміністративних справ.

Незважаючи на спільне коріння в англійському загальному праві, Канада, Австралія та Нова Зеландія розвинули власні, унікальні правові системи. Здобувши законодавчу незалежність, ці країни створили свої правові норми, хоча й зберігаючи принцип прецеденту як важливий елемент правозастосування.

Обґрунтовано, що розвиток інституцій, що забезпечують систематизацію

та поширення прецедентної практики, є ключовим для ефективного функціонування окремих елементів прецеденту в національній системі права. Законодавчі зміни, які б закріпили механізми застосування судових прецедентів на національному рівні, у поєднанні з діяльністю цих інституцій, сприятимуть підвищенню стабільності та передбачуваності судових рішень. Відновлення постанов Пленуму Верховного Суду стане додатковим інструментом уніфікації судової практики.

Запропоновано для підвищення ефективності позасудових форм вирішення спорів, зокрема медіації, вдосконалити законодавчу базу. Особливу увагу слід приділити регулюванню медіації у публічно-правових спорах. Необхідно створити умови, які б стимулювали сторони до участі в медіації та сприяли укладенню мирових угод. Для цього доцільно розширити можливості для консультацій та надання інформації про переваги мирного врегулювання спорів.

10. Доведено, що імплементація доктрин Європейського суду з прав людини в українське адміністративне судочинство є ключовим аспектом гармонізації з європейськими стандартами, сприяючи забезпеченню справедливості, правової визначеності та захисту прав людини, дозволяючи національним судам гнучко реагувати на специфіку адміністративних спорів. Верховний Суд, зокрема, має відігравати провідну роль у реалізації цих доктрин, підтримуючи єдність судової практики та покращуючи доступ суддів до відповідних правових позицій.

З метою забезпечення ефективної імплементації європейських стандартів у національне адміністративне судочинство необхідно розробити механізм систематичного аналізу судової практики Європейського суду з прав людини та відбору найважливіших правових позицій, які мають безпосереднє відношення до розгляду адміністративних спорів в Україні. Реалізацію такого механізму слід покласти на Верховний Суд. Запровадження обов'язку Верховного Суду доводити до відома суддів адміністративної юрисдикції найважливіші правові позиції Страсбурзького суду шляхом публікації збірників або створення електронного реєстру сприятиме підвищенню рівня правової культури суддів та забезпеченню єдності судової практики в адміністративних справах.

11. Встановлено, що романо-германська правова система, завдяки чіткій кодифікації та дотриманню принципів законності, правової визначеності та непорушності прав людини, забезпечує стабільність і передбачуваність правового регулювання. Досвід інших країн свідчить, що впровадження міжнародних стандартів та чітке розмежування юрисдикцій є визначальними для належного функціонування адміністративного судочинства.

Визначено, що фактична відсутність єдиних чітких критеріїв предметної юрисдикції, а також недостатня інтеграція міжнародних стандартів у діяльність

державних органів є чинниками системних проблем у правозастосуванні, особливо у сфері захисту соціальних прав. Розробка законодавчих механізмів для виконання міжнародних зобов'язань та удосконалення судового контролю за виконанням рішень судів сприятимуть утвердженню верховенства права і підвищенню довіри до судової системи.

12. Удосконалення адміністративного судочинства в Україні потребує комплексного підходу із імплементацією міжнародних стандартів захисту права на справедливий суд. Серед основних напрямів розвитку важливу роль відіграє забезпечення процедурних гарантій, таких як незалежність суддів, прозорість процесу та змагальність сторін. Важливим аспектом є баланс між інквізиційним і змагальним принципами, що забезпечить дотримання процесуальних прав сторін і об'єктивність рішень. Спрощення судових процедур і ширше використання письмового провадження можуть підвищити ефективність розгляду простих справ і знизити навантаження на суди.

Цифровізація та впровадження електронного суду сприятимуть покращенню доступу до правосуддя і прозорості судових процесів. Використання інноваційних технологій, таких як штучний інтелект, потенційно може підвищити об'єктивність судочинства за умов наявності правової та етичної бази.

Розвиток медіації в адміністративному судочинстві допоможе зменшити навантаження на суди, враховуючи інтереси обох сторін. Створення механізмів компенсації за протиправні дії адміністративних органів стане додатковою гарантією правового захисту громадян.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографії:

1. Koval M. Implementation of international legal standards in the administrative justice system of ukrainei. International collective monograph international security studios: managerial, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects. Volume II. NMBU, Research and Education. Oslo, Kingdom of Norway. 2024. P.210-235.

2. Коваль М.П. Адміністративне судочинство в державах системи загального права. Воєнний стан: теоретико-праксеологічні проблеми юриспруденції: колективна монографія. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. С.242-258.

3. Коваль М.П. Компаративний аспект правових доктрин демократичних держав при правозастосуванні принципів адміністративного судочинства України: монограф. Одеса: Видавництво, 2024. 384 с.

**Публікації у виданнях, які включено до наукометричних баз
Scopus i Web of Science**

1. Zaporozhchenko Y., Leheza Y., Volkova Y., Pushkina O., Koval M. Human Rights and Features of their Protection in Conditions of War: International Legal Standards, Administrative, Constitutional and Criminal Aspects. *Khazanah Hukum*. 2023. № 5 (3). P. 245-252. DOI 10.15575/kh.v5i3.33290
2. Korniienko M., Koval M., Pavliutin Yu. Development of Administrative Proceedings in the Context of Economic Globalisation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 10. № 1. P.136-144. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-1-136-144>
3. Barash Ye., Nazymko E., Getmanets O., Bodnar S., Koval M., Galagan S. Protection and defense of human rights, freedoms and legitimate interests in Ukraine under martial law. *Revista Jurídica Unicuritiba*. 2024. Vol.2. №78. P.175-196. DOI 10.26668/revistajur.2316-753X.v2i78.6869
4. Rostovska K., Hryshyna N., Pakhomova I., Liubchyk V., Koval M. Role and implementation of legal principles in the context of digital legal regulation: comparative analysis of European Union (EU). *Syariah: Jurnal Hukum dan Pemikiran*. 2024. № 24(1). P. 73-87. DOI 10.18592/sjhp.v24i1.12647
5. Leheza Y., Yankovyi M., Medvedenko N., Vaida T., Koval M. Application of artificial intelligence in motivating court decisions: Legal Basis and Foreign Experience. *Al-Risalah: Forum Kajian Hukum dan Sosial Kemasyarakatan*. 2024. № 24(1). P. 58-69. DOI 10.30631/alrisalah.v24i1.1531
6. Shkuta O., Koval M., Koropatov O. State, structure and dynamics of economic crime in the penitentiary sphere of Ukraine. *Baltic journal of economic studies*. 2024. T. 10. Вип. 3. С. 380-384. DOI 10.30525/2256-0742/2024-10-3-380-384

Публікації у фахових періодичних виданнях України (категорія «Б»)

1. Коваль М.П. Методологічні підходи гносеології адміністративного судочинства: загальна характеристика. *Право і суспільство*. 2021. № 6. С.381-386. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.6.56>
2. Коваль М.П. Порівняльно-правові аспекти адміністративної юстиції як складова правознавства: сучасний стан. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С.160-163. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2022-2.33>
3. Коваль М. П. Методологія пізнання адміністративного судочинства: структурний аспект. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 3 (77). С.223-227. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2022.3.32>
4. Коваль М. П. Особливості компаративного дослідження правових явищ: пропедевтичний аспект. *Право та державне управління*. 2022. № 4. С.302-307. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2022.4.43>

5. Коваль М.П. Незалежність правосуддя як сутнісна ознака правової держави. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 4. С. 449-453. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.71>

6. Коваль М.П. Адміністративне судочинство у демократичних державах як об'єкт гносеології правознавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С.574-576. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/142>

7. Коваль М.П. Взаємодія правосуддя з громадкістю. *Право і суспільство*. 2023. №2. Том 2. С. 509-513. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.77>

8. Коваль М.П. Сутнісні підходи до правових засад правосуддя в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 802-804. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/195>

9.Коваль М.П. Проблемні питання сучасної моделі адміністративного судочинства України. *Юридичний бюлетень*. 2024. Вип. 34. С.227-234. DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.29>

10. Коваль М.П. Зміст адміністративно-правових основ правосуддя в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. Вип. 3. С.94-100. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.3.17>

11. Коваль М.П. Деякі аспекти адміністративно-управлінських засад правосуддя в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №11. С. 702-704. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/165>

12. Коваль М.П. Концепт і система адміністративного судочинства в державах системи загального права: загальна характеристика. *Право та державне управління*. 2024. №2. С. 510-514. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.69>

13. Коваль М.П. Стан адміністративного судочинства у сучасних державах. *Правові новели*. 2024. № 23. С. 497-501. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.66>

14. Коваль М.П. Доктрини і принципи Європейського суду з прав людини у сфері адміністративного судочинства. *Право і суспільство*. 2024. №4. С. 676-680. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.95>

15. Коваль М.П. Доктрина адміністративного судочинства в державах системи континентального права: загальна характеристика. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 4. С. 433-436. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.69>

16. Коваль М.П. Понятійно-категоріальний апарат доктрини адміністративного судочинства. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 816-820. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.117>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Коваль М.П. Сутнісний вимір доктрини адміністративного судочинства: національний аспект. Актуальні питання юридичної науки та практики: тези доп. учасників І наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 23 квітня 2020 р.). Київ: НДІ ППСН, 2020. С. 175-178.

2. Коваль М.П. Компаративна гносеологія адміністративного судочинства: стан наукового осмислення. Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 18-19 вересня 2020 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С.25-27.

3. Коваль М.П. Розуміння правової доктрини у національному праві: загальна характеристика Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики: тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 груд. 2021 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С.168-170.

4. Коваль М.П. Методологічні підходи пізнання адміністративного судочинства: структурний аспект. Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 21-22 травня 2021 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2021. С.109-111.

5. Коваль М.П. Понятійно-категорійний апарат доктрини адміністративного судочинства: розуміння та значення. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування виклики ХХІ століття: тези учасників V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 26 листопада 2021 р.). Харків, 2021. С.81-83.

6. Коваль М.П. Розуміння правової доктрини у національному праві: загальна характеристика. Науково-практична конференція «Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики»: тези доп. учасників науково-практичної конференції (м. Харків 21 грудня 2021 р.). Харків. НДШ ППСН, 2021. С.168-170.

7. Коваль М.П. Принципи права, принципи адміністративного судочинства та принципи доктрини адміністративного судочинства: діалектика взаємозв'язку. VIII Всеукраїнська практична конференція «Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики ХХІ століття» (м. Харків, 24 листопада 2023 р.). Харків. НДШ ППСН, 2023. С. 84-86.

8. Коваль М.П. Адміністративне судочинство в системі загального права: пропедевтичний аспект. III Науково-практична конференція «Права людини в Україні: минуле, сьогодення», майбутнє (м. Харків, 9 грудня 2022 р.). Харків, 2022. С.16-17.

9. Коваль М.П. Компаративне дослідження правових явищ: загальна характеристика. Реформування національного та міжнародного права:

перспективи та пріоритети: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 21-22 січня 2022 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2022. С.42-45.

10. Коваль М.П. Структура методології дослідження адміністративного судочинства: пропедевтичний аспект. Юридичні науки: проблеми та перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 24-25 лютого 2023 р.). Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. С.439-442.

11. Коваль М.П. Доктрини у практиці Європейського суду з прав людини та їх застосування у адміністративному судочинстві. Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали XV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 22 березня 2023 р.). Одеса: ОДУВС, 2023. С.340-344.

12. Коваль М.П. Адміністративне судочинство у державах континентального права. Стан та перспективи розвитку адміністративного права України. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 24 жовтня 2024 р.). Одеса: ОДУВС, 2024. С.108-112.

13. Коваль М.П. Методологічні дослідження адміністративного судочинства у демократичних державах. Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 29 березня 2024 р.). Одеса: ОДУВС, 2024. С.426-428.

14. Коваль М.П. Пропедевтичні аспекти компаративного дослідження адміністративного судочинства у демократичних державах. III Всеукраїнська наукова конференція «Державно-правові засади формування безпечного середовища в Україні в умовах сучасних викликів». Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 грудня 2024 р.). Одеса: ОДУВС, 2024. С.328-332.

АНОТАЦІЯ

Коваль М.П. Основи доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах: компаративний аспект. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Одеський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Одеса, 2025.

У дисертації висвітлено компаративний вимір доктрини адміністративного судочинства у демократичних державах. Напрацьовано низку змін до національного права з удосконалення адміністративного судочинства (розробка законодавчих механізмів щодо чіткого розмежування

юрисдикцій, виконання міжнародних зобов'язань, удосконалення судового контролю за виконанням рішень судів, незалежності суддів та організаційно-матеріального забезпечення судів, широкого використання письмового провадження, цифровізації та впровадження електронного суду, використання штучного інтелекту, розвитку медіації тощо).

Встановлено, що дослідження компаративного аналізу правових явищ загалом і адміністративного судочинства зокрема має здійснюватися, виходячи з наступних пропедевтичних положень (що обумовлено соціокультурною природою правових явищ): культурно-історичний контекст; функціональний аналіз; нормативно-правове регулювання; комплексне використання методологічного інструментарію; термінологічні відмінності; культурна чутливість.

Обґрунтовано, що методологія правових явищ має свої особливості, обумовлені соціокультурною природою права та правових явищ, оскільки застосування однакових методологічних засобів може призвести до різних результатів, залежно від типів розуміння права, яких дотримуються дослідники. Дослідження адміністративного судочинства має базуватися на природному розумінні права та цінностях справедливості, прав людини, верховенства права тощо.

Доведено, що правова доктрина є чинником розвитку правової системи, проте її роль часто недооцінюється. Факторами плюралізму підходів до розуміння правової доктрини є її складна природа та відсутність єдиної методології дослідження. Правова доктрина формується в результаті колективних зусиль правників (*communis opinio doctorum*) і постійно розвивається, не маючи чітко визначеної форми. Авторитетність правової доктрини визначається визнанням її положень більшістю фахівців у відповідній галузі права. Важливу роль у формуванні правової доктрини відіграють судді, впливаючи на її розвиток через свою практику.

Правова доктрина є теоретичною основою права, впливає на практику, є динамічною та має авторитет в юридичній спільноті. Під правовою доктриною слід розуміти теоретично обґрунтовану, фундаментальну систему ідей, принципів та концепцій авторитетних правників (*communis opinio doctorum*), яким іманентна нормативність та яка впливає на правотворчість і судову практику, а також динамічно розвивається.

Встановлено, що доктрина адміністративного судочинства – це фундаментальна, теоретично обґрунтована система ідей, принципів та концепцій, що відображають специфіку судочинства в адміністративних судах, впливаючи на тлумачення й застосування норм адміністративного права в судовій практиці та які спрямовані на забезпечення належного функціонування адміністративного судочинства.

Принципи доктрини адміністративного судочинства – це сукупність основоположних ідей, що відображають теоретичні засади, на яких ґрунтується розуміння адміністративного судочинства і які відображають спрямування та зміст доктрини адміністративного судочинства.

Визначено, що систему принципів доктрини адміністративного судочинства складають такі принципи: теоретичної обґрунтованості положень доктрини; системності та цілісності; принцип динамізму та еволюції; принцип верховенства права; принцип забезпечення права на справедливий суд; пріоритету прав людини. Вони служать орієнтирами для наукових досліджень, розробки законодавства, судової практики, маючи нормативний вплив та відображаючи основні цінності суспільства. Не зважаючи на зміни в соціальних та політичних умовах, ці принципи залишаються основою стабільності правопорядку.

Встановлено, що в країнах загального права адміністративна юстиція розвивалася без створення спеціалізованих адміністративних судів. Загальні суди традиційно розглядали також і адміністративні спори. Відсутність привілеїв для держави в судочинстві є невід’ємною частиною принципу рівності всіх перед законом. Особливістю американської адміністративної юстиції є тісна взаємодія з виконавчою владою та використання спеціалізованих органів для розгляду адміністративних справ.

Розвиток інституцій, що забезпечують систематизацію та поширення прецедентної практики, є ключовим для ефективного функціонування окремих елементів прецеденту в національній системі права. Законодавчі зміни, які б закріпили механізми застосування судових прецедентів на національному рівні, у поєднанні з діяльністю цих інституцій, сприятимуть підвищенню стабільності та передбачуваності судових рішень. Відновлення постанов Пленуму Верховного Суду стане додатковим інструментом уніфікації судової практики.

Удосконалення адміністративного судочинства в Україні потребує комплексного підходу із імплементацією міжнародних стандартів захисту права на справедливий суд. Серед основних напрямів розвитку важливу роль відіграє забезпечення процедурних гарантій, таких як незалежність суддів, прозорість процесу та змагальність сторін. Спрощення судових процедур і ширше використання письмового провадження можуть підвищити ефективність розгляду простих справ і знизити навантаження на суди. Цифровізація та впровадження електронного суду сприятимуть покращенню доступу до правосуддя і прозорості судових процесів. Використання інноваційних технологій, таких як штучний інтелект, потенційно може підвищити об’єктивність судочинства за умов наявності правової та етичної бази.

Ключові слова: адміністративне судочинство, верховенство права, демократія, електронний суд, загальне право, законність, медіація, незалежність

суду, правова доктрина, природне право, публічно-правовий спір, романо-германська правова сім'я, судовий контроль.

SUMMARY

Koval M. P. The Doctrines Grounds of Administrative Proceedings in Democratic States: Comparative Aspect. – Qualifying scientific paper on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Law Science, specialty 12.00.07 – Administrative Law and Procedure; Financial Law; Informational Law. – Odesa State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Odesa, 2025.

The dissertation covers the comparative dimension of the doctrine of administrative proceedings in democratic states. A number of changes to improve administrative proceedings (development of legislative mechanisms regarding the clear jurisdictions delimitation, international obligations fulfillment, improvement of judicial control over the execution of court decisions, independence of judges and organizational and material support of courts, wide use of written proceedings, digitalization and implementation of electronic court, use of artificial intelligence, and development of mediation, etc.) have been made to national law.

Comparative analysis of legal phenomena in general and administrative proceedings in particular should be carried out based on the following propaedeutic provisions (which is stipulated by the social and cultural nature of legal phenomena): cultural and historical context; functional analysis; normative and legal regulation; comprehensive use of methodological tools; terminological differences; and cultural sensitivity.

It is substantiated that the methodology of legal phenomena has its own characteristics conditioned by the social and cultural nature of law and legal phenomena, since the use of the same methodological tools can lead to different results, depending on the types of understanding of law followed by researchers. The study of administrative proceedings should be based on a natural understanding of law and the values of justice, human rights, the rule of law, etc.

It has been proven that legal doctrine is the motive power behind the legal system development, but its role is often underestimated. Factors in the pluralism of approaches to understanding legal doctrine are its complex nature and the lack of a unified research methodology. Legal doctrine is formed as a result of the lawyers' collective efforts (*communis opinio doctorum*) and is constantly developing without having a clearly defined form. The authority of a legal doctrine is determined by the recognition of its provisions by the majority of specialists in the relevant field of law.

Judges play a key role in the formation of legal doctrine, influencing its development owing to their practice.

Understanding of legal doctrine as a system of ideas, principles and concepts that influences law-making and judicial practice, ensuring the interpretation and application of legal norms is proposed. Legal doctrine is the theoretical basis of law, influences practice, is dynamic, and has authority in the legal community. Legal doctrine should be understood as a theoretically grounded, fundamental system of ideas, principles and concepts of authoritative jurists (*communis opinio doctorum*) having immanent normativity and affecting law-making and judicial practice, as well as being dynamically developed.

It has been established that the doctrine of administrative proceedings is a fundamental, theoretically grounded system of ideas, principles and concepts that reflect the specifics of proceedings in administrative courts, influencing the interpretation and application of the administrative law norms in judicial practice and which are aimed at ensuring the proper administrative proceedings functioning.

The principles of the administrative proceedings doctrine are a set of fundamental ideas reflecting the theoretical foundations on which the understanding of administrative proceedings is based and reflecting the direction and content of the administrative proceedings doctrine.

It is determined that the system of the administrative proceedings doctrine principles consists of the following principles, namely the theoretical validity of the doctrine provisions; systemacy and integrity; the principle of dynamism and evolution; the principle of the rule of law; the principle of ensuring the right to a fair trial; the priority of human rights. They serve as guidelines for scientific research, legislation development, judicial practice, having a normative influence and reflecting the basic values of society. Despite changes in social and political conditions, these principles remain the basis of the stability of the legal order.

It is established that in the Anglo-Saxon countries administrative justice developed without the creation of specialized administrative courts. General courts traditionally considered administrative disputes as well. The absence of privileges for the state in judicial proceedings is an integral part of the principle of equality of all before the law. Unlike other legal systems, American administrative justice has a distinct individual character. Its feature is close interaction with the executive power and the use of specialized bodies for consideration of administrative cases.

The development of institutions that ensure the systematization and dissemination of precedent practice is key to the effective functioning of certain elements of precedent in the national legal system. Legislative changes that would consolidate the mechanisms of application of judicial precedents at the national level, combined with the activities of these institutions, will contribute to increasing the stability and predictability of judicial decisions. Restoration of the decisions of the

Plenum of the Supreme Court will be an additional tool for the unification of judicial practice.

The improvement of administrative proceedings in Ukraine requires a comprehensive approach with the implementation of international standards for the protection of the right to a fair trial. Among the main directions of development, an important role is played by the provision of procedural guarantees, such as the independence of judges, transparency of the process and competition between the parties. Simplification of court procedures and wider use of written proceedings can increase the efficiency of consideration of simple cases and reduce the burden on the courts. Digitization and implementation of the electronic court will contribute to the improvement of access to justice and transparency of court proceedings. The use of innovative technologies, such as artificial intelligence, can potentially increase the objectivity of the judiciary, provided there is a legal and ethical basis.

Key words: administrative justice, rule of law, democracy, electronic court, common law, legality, mediation, judicial independence, legal doctrine, natural law, public law dispute, Romano-Germanic legal system, judicial control.

Підписано до друку 18.06.2025.Формат 60х90/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman»/
Друк офсетний. Ум. друк .арк. 2,0
Наклад 50 прим.
Видавництво ОДУВС
м. Одеса, вул. Успенська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3507 від 25.06.2009 р.
Тел 0487505029
e-mail 03121961@ukr.net